

SANOAT KORXONALARIDA ZAMONAVIY BOSHQARUV MEXANIZMLARINING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRINI BAHOLASH

Metyakubov Azamat Djumanazarovich
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
"Iqtisodiyot va ko'chmas mulk" kafedrasida dotsenti, PhD

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF MODERN MANAGEMENT MECHANISMS ON THE ECONOMIC EFFICIENCY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Metyakubov Azamat Djumanazarovich
Tashkent Architecture and Construction University
PhD, Associate Professor of the Department of Economics and Real Estate

Annotatsiya

Mazkur maqolada sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat unumdorligi, xarajatlarni boshqarish, resurslardan foydalanish darajasi va boshqaruv tizimlarining iqtisodiy natijalarga ta'siri tahlil qilindi. Shuningdek, sanoat korxonalarida strategik boshqaruv, motivatsiya tizimi, ishlab chiqarishni rejalashtirish va nazorat qilish mexanizmlarining samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'siri baholandi. Tadqiqot natijalari asosida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy samaradorlik, sanoat korxonasi, boshqaruv mexanizmi, ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat unumdorligi, resurslardan foydalanish, strategik boshqaruv, sanoat iqtisodiyoti.

Abstract

This article examines the impact of modern management mechanisms on the economic efficiency of industrial enterprises. During the study, indicators such as production efficiency, labor productivity,

cost management, resource utilization, and the influence of management systems on economic performance were analyzed. In addition, the impact of strategic management, motivation systems, production planning, and control mechanisms on enterprise efficiency indicators was evaluated. Based on the results of the study, practical recommendations for improving modern management mechanisms were developed.

Keywords: economic efficiency, industrial enterprise, management mechanism, production efficiency, labor productivity, resource utilization, strategic management, industrial economics.

KIRISH

Bugungi kunda sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi milliy iqtisodiyot rivojlanishining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida raqobat muhitining kuchayishi, resurslar narxining o'zgarishi va ishlab chiqarish xarajatlarining ortib borishi korxonalarda samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish sanoat

korxonalarining barqaror faoliyat yuritishida muhim ahamiyat kasb etadi [3, 5].

O'zbekiston sanoat tarmoqlarida ham ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, boshqaruv tizimlarini takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. So'nggi yillarda sanoat korxonalarida strategik boshqaruv tizimlari, ishlab chiqarishni rejalashtirish mexanizmlari hamda resurslarni boshqarish usullarini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1, 2].

Sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligi nafaqat ishlab chiqarish hajmining o'sishiga, balki mahsulot tannarxining kamayishi, resurslardan foydalanish darajasining oshishi va korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlashga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, zamonaviy boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish ishlab chiqarish jarayonlarida tezkor qaror qabul qilish, mehnat resurslarini samarali tashkil etish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini bermogda [4].

Shu bilan birga, ayrim sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlarining eskirganligi, rejalashtirish mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi va motivatsiya tizimlarining samarasizligi iqtisodiy natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatmogda. Bu esa boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini chuqur o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholash hamda boshqaruv tizimlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlarini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri, strategik boshqaruvning iqtisodiy natijalarga bog'liqligi hamda resurslarni boshqarish usullarining samaradorligi ilmiy jihatdan keng o'rganilgan [2, 4].

Xorijiy tadqiqotlarda korxonalarda boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida baholanadi. Yaponiya sanoat korxonalarida qo'llaniladigan "Kaizen" modeli ishlab chiqarish jarayonlarini uzluksiz takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi bilan ajralib turadi [1]. Germaniyada esa "Industry 4.0" konsepsiyasi asosida ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishning integratsiyalashgan tizimlari qo'llanilib, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga erishilmogda [4].

Mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida ham sanoat korxonalarida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ayrim tadqiqotlarda ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish, mehnat unumdorligini oshirish va resurslardan samarali foydalanishning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tahlil qilingan [3, 5].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini qo'llash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy ishlarda boshqaruv tizimlarining iqtisodiy natijalarga

ta'sirini kompleks baholash bilan bog'liq masalalar yetarli darajada tadqiq etilmagan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri statistik, qiyosiy va iqtisodiy tahlil usullari asosida o'rganildi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, sanoat korxonalarini hisobotlari hamda iqtisodiy tahliliy ma'lumotlardan foydalanildi [3, 5].

Tadqiqot obyekti sifatida qurilish materiallari, mashinasozlik va ishlab chiqarish sanoatida faoliyat yuritayotgan ayrim korxonalar tanlab olindi. Tahlil jarayonida korxonalarda qo'llanilayotgan boshqaruv mexanizmlari, mehnat

unumdorligi, ishlab chiqarish tannarxi, resurslardan foydalanish darajasi va foyda ko'rsatkichlari o'rganildi.

Tadqiqotda iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanildi:

- ishlab chiqarish hajmi;
- mahsulot tannarxi;
- mehnat unumdorligi;
- rentabellik darajasi;
- boshqaruv xarajatlari;
- resurslardan foydalanish samaradorligi.

Shuningdek, korxonalarda strategik boshqaruv, ishlab chiqarishni rejalashtirish va motivatsiya tizimlarining iqtisodiy natijalarga ta'siri qiyosiy tahlil asosida baholandi. Tadqiqot natijalarini shakllantirishda jadval va grafik usullaridan foydalanildi.

1-jadval

Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlarini takomillashtirish natijasida asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarishi

Ko'rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'm)	128	146	169	194
Mahsulot tannarxi (%)	100	96	91	87
Mehnat unumdorligi (%)	100	108	117	129
Rentabellik darajasi (%)	14	17	21	26
Resurslardan foydalanish samaradorligi (%)	100	106	114	123

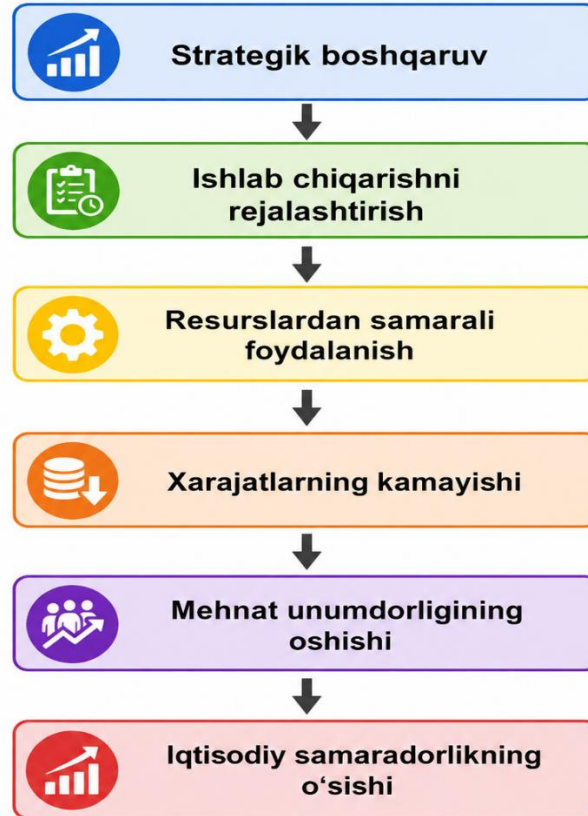
Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari hamda muallif hisob-kitoblari asosida tuzildi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, boshqaruv tizimlarini takomillashtirish natijasida sanoat korxonalarida ishlab chiqarish hajmi va mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari oshgan. Shu bilan birga, mahsulot tannarxining kamayishi va rentabellik darajasining o'sishi kuzatilgan. Ayniqsa, resurslardan foydalanish samaradorligining oshishi ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

2021-2024-yillar davomida ishlab chiqarish hajmining 128 mlrd so'mdan 194 mlrd so'mgacha oshishi korxonalarda boshqaruv mexanizmlarining bosqichma-bosqich takomillashib borayotganligini ko'rsatadi. Bu holat ishlab chiqarish jarayonlarini samarali rejalashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish bilan izohlanadi. Ayniqsa, strategik boshqaruv mexanizmlarini joriy etgan korxonalarda ishlab chiqarish ko'rsatkichlarining barqaror o'sishi kuzatilgan.

Tadqiqot davomida korxonalarda motivatsiya tizimlari va strategik boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi ham tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, xodimlarni rag'batlantirish

tizimi samarali tashkil etilgan korxonalarda mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan.

1-rasm. Zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri.

Ushbu model sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy natijalarga ta'sirini ifodalaydi. Bunda strategik boshqaruv va rejalashtirish tizimlari ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish xarajatlari kamayib, mehnat unumdorligi va korxonaning rentabelligi oshadi. Shu bilan birga, boshqaruv tizimlarining samarali tashkil etilishi korxonalarda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va raqobatbardoshlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish ishlab chiqarish jarayonlarida tezkor va samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatini kengaytiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini qo'llash iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Ayniqsa, ishlab chiqarishni rejalashtirish, resurslarni boshqarish va motivatsiya tizimlarini takomillashtirish ishlab chiqarish hajmining oshishiga xizmat qilmoqda.

Korxonalarda strategik boshqaruv tizimlarining joriy etilishi ishlab chiqarish xarajatlari qisqartirish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Tahlillarga ko'ra, boshqaruv mexanizmlarini modernizatsiya qilgan korxonalarda rentabellik darajasi

boshqa korxonalariga nisbatan yuqori bo'lgan.

2-jadval

Ayrim sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlari samaradorligi ko'rsatkichlari

Korxonona nomi	Zamonaviy boshqaruv tizimi darajasi (%)	Mehnat unumdorligi o'sishi (%)	Tannarx kamayishi (%)	Rentabellik o'sishi (%)
"Qizilqumsement" AJ	78	18	9	12
"Bekobodsement" AJ	72	15	8	10
"Temir-beton servis" MChJ	69	13	6	9
"Xorazm qurilish materiallari" MChJ	74	16	7	11

Manba: Korxonalar hisobotlari va muallif tahlillari asosida tuzildi.

Jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruv tizimlari samarali tashkil etilgan korxonalarda mehnat unumdorligi va rentabellik darajasi yuqori bo'lgan.

Ayniqsa, ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish va strategik rejalashtirish tizimlarining takomillashtirilishi mahsulot tannarxini kamaytirishga xizmat qilgan.

Xorijiy tajribalar tahlili ham zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Xususan, Yaponiya korxonalarida "Kaizen" tizimidan foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilayotgan bo'lsa, Germaniyada integratsiyalashgan boshqaruv tizimlari resurslardan foydalanish darajasini yaxshilamoqda [1, 4].

Tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini qo'llash iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar davomida strategik boshqaruv, ishlab chiqarishni rejalashtirish, motivatsiya tizimlari va resurslarni boshqarish mexanizmlarining korxonona faoliyat natijalariga bevosita ta'sir qilishi aniqlandi.

Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlarini takomillashtirish natijasida ishlab chiqarish hajmi va mehnat unumdorligi oshgani, mahsulot tannarxi kamaygani hamda rentabellik darajasi yaxshilangani kuzatildi. Ayniqsa, resurslardan foydalanish samaradorligining oshishi ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish imkonini bergan.

Tadqiqot davomida ayrim sanoat korxonalarida boshqaruv tizimlarining yetarli darajada shakllanmaganligi, rejalashtirish mexanizmlarining sustligi va motivatsiya tizimlaridagi kamchiliklar iqtisodiy natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani ham aniqlandi. Bu esa korxonalarda zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini keng joriy etish zaruratini kuchaytiradi.

Olingan natijalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- sanoat korxonalarida strategik boshqaruv tizimlarini takomillashtirish;
- ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish va nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
- resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan boshqaruv usullarini keng joriy etish;
- xodimlarni rag'batlantirish va motivatsiya tizimlarini takomillashtirish;
- ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarishning zamonaviy usullaridan foydalanish;

- korxonalarda boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshirish. Umuman olganda, sanoat korxonalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va korxonalarining raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Kelgusida boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish va samarali boshqaruv mexanizmlarini amaliyotga keng tatbiq etish sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva Sh.N., Tursunov B.O. Yapon boshqaruv modeli xususiyatlari va uni O'zbekiston korxonalarida qo'llash imkoniyatlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. - 2023. - №2. - B. 45-58.
2. Ibrohimov A.R. Sanoat korxonalarida strategik boshqaruv tizimlarini takomillashtirish masalalari // Zamonaviy iqtisodiyot va menejment. - 2024. - №1. - B. 112-124.
3. Karimov F.Sh., Eshonqulov N.J. O'zbekiston sanoat korxonalarini modernizatsiya qilishning iqtisodiy mexanizmlari // Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali. - 2024. - T.8. - №3. - B. 67-82.
4. Rahimov D.M. Industry 4.0 konsepsiyasi va sanoat boshqaruv tizimlarini rivojlantirish yo'nalishlari. - Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2023.
5. Saidova M.U., Yusupov T.A. Korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni baholashning zamonaviy usullari // Moliya va bank ishi. - 2024. - №4. - B. 89-103.
6. To'xtayev A.B. Korporativ boshqaruv va mehnat unumdorligi o'rtasidagi bog'liqlik // Biznes-ekspert. - 2024. - №6. - B. 34-47.
7. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Sanoat korxonalarining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari 2021-2024-yillar. - Toshkent, 2024.